

In memoriam u čast Albina Nagya (1. lipnja 1901.)*

Prijevod, bilješke i komentari

IVAN MACUT

*Institut za filozofiju, Zagreb, Hrvatska / Institute
of Philosophy, Zagreb, Croatia
imacut@ifzg.hr*

Uvodne napomene

Albino Nagy preminuo je vrlo mlad i iznenada u Rimu 1901. godine. Iako je Albino zadnje vrijeme svojega života teže pobolijevao, ipak njegova je smrt bila iznenađenje kako za njegovu suprugu Silviju Borelli, tako i za njegove najbliže suradnike i prijatelje. Prvi koji se od Nagya osobno¹ pisanom riječju oprostio bio je, samo nešto više od dva mjeseca od njegove smrti, talijanski matematičar i logičar Alessandro Padoa (14. listopada 1868. – 25. studenoga 1937.), suradnik u školi slavnog talijanskog filozofa i logičara Giuseppe Peana (27. kolovoza 1858. – 20. travnja 1932.).²

Ovaj relativno kratak tekst od Alessandra Padoe postati će vrlo brzo jedan od temeljnih tekstova kada se kasnije bude govorilo i spominjalo Nagya, njegov život i stvaralaštvo te ga zbog toga razloga – u kontekstu najnovijih istraživanja o Nagyu – smatramo vrijednim prevesti i na hrvatski jezik. Budući da je ovaj tekst objavljen vrlo brzo nakon Nagyove smrti, Padoa spominje i neke njegove radove koji tada nisu bili objavljeni, a kasnije su objavljeni. U uglatim zagradama u bilješkama nalaze se naši komentari ondje gdje smo smatrali potrebnim neke stvari pojasniti ili se nakon objavljivanja Padoinog teksta u čast Albina Nagya nešto promijenilo.

* Ovaj prijevod rezultat je istraživanja na projektu *Nove teme u hrvatskoj filozofiji od 1874. do 1945. godine*, IP-2022-10-5438 koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

¹ [Prvi *In memoriam* Albinu Nagyu napisalo je uredništvo *Rivista dalmatica*: La Rivista, »Necrologia: Albino Nagy«, *Rivista dalmatica* 2/4 (1901), pp. 99–109]

² Alessandro Padoa, »Cenni necrologici – Albino Nagy«, *Rivista Italiana di Filosofia* 3/4 (1901), p. 427–432.

Osmrtnice

Albino Nagy

Nisam imao sreću upoznati ga i, dok je bio živ, nisam znao ništa drugo o njegovim brojnim i različitim spisima, osim onih u kojima se bavi matematičkom logikom.³ Ali, baš zato što se bavim takvim studijama, koje su još uvijek malo poznate, neočekivano sam zamoljen da progovorim o njemu i o njegovoj intelektualnoj djelatnosti.

Od udovice, grofice Silvije Borelli iz Vrane, – koja je hrabro podnijela iznenadnu nesreću te iz inteligentne i marljive naklonosti crpila je snagu da odmah uzme radove svoje voljene osobe da ih se presloži, – dobio sam vijesti i poticaj.

O njemu sam zatim upitao zajedničke prijatelje i tužno sam listao listove kojima je povjerio sjećanje na znamenite događaje i trag svakodnevne marljivosti. Sada ću to izreći s trezvenošću koja njemu, upornom i bez interesnom tragaču za istinom, priliči, ja, čije je ime previše opskurno da bi zavrijedilo hvale.

* * *

Albino Nagy rodio se u Trogiru, u Dalmaciji, 2. listopada 1866. Nije imao braće,⁴ a imao je tek šest godina kada mu je preminuo otac, Josip, prokurator grada Zadra. Njegova je majka preminula u Rimu prošle godine.⁵

Pohađao je osnovnu školu i gimnaziju u Zadru, odmah pokazujući brz i svestran intelekt. Položivši maturu s odličnim uspjehom, 1884. godine odlazi

³ Teško je i nezahvalno definirati znanost: teško, jer svaka vitalna znanost promjenjivog je sadržaja i svrhe; nezahvalno, jer pojmovne rečenice mogu se razjasniti samo onima koji su ih izrekli. I zato, – bez pretenzije da je definiram, nego samo objasnim ono što bi ona bila, onim čitateljima koji su toga bili potpuno nesvjesni, – kažem da matematička logika analizira a posteriori, bez ikakve psihološke ili metafizičke preokupacije, formalna svojstva općih logičkih odnosa; izražava ih preko specijalne ideografije, eliminirajući svaku mogućnost nesporazuma ili implikacija; izriče logičke uvjete koje treba zadovoljiti svaka deduktivna teorija; i osigurava metode za verifikaciju jesu li ti uvjeti zadovoljeni. Ona je dakle apstraktnija i preciznija od svih znanosti; jedina koja ne pretpostavlja niti jednu drugu [znanost, op. prev.] i koja se od svake druge [znanosti, op. prev.] pretpostavlja. U svojem spisu »Lo stato attuale ed i progressi della logica«, *Rivista italiana di filosofia*, Rim, 1891., Nagy piše da je »cjelokupna tradicionalna logika sadržana, kao osnovni dio i kao posebni slučaj, u matematičkoj logici; zato u ovoj posljednjoj, neki dijelovi prve bitno su pojednostavljeni ili modificirani, a postoji golemo i plodonosno polje otvoreno za istraživanje koje je potpuno novo za znanost«.

⁴ [Albino je imao sigurno još brata i sestru koji su rano preminuli.]

⁵ [To je bilo dakle 1900. godine.]

na Sveučilište u Beč, gdje je 1888. jednoglasno postigao laureat u matematici i s pohvalom laureat u filozofiji.

Već prije nego je napustio gimnaziju u Zadru njegov se um bavio matematičkom logikom, kojom se nitko u Italiji nije bavio. U Beču, – čitao je ono što su napisali Leibniz, Boole, Jevons, Peirce, Ellis, Mac Coll, Mac Farlane, Frege, Halsted i Schröder, – napisao je svoju doktorsku disertaciju *Ueber Anwendungen der Mathematik auf die Logik* koja se pod naslovom »Fondamenti del calcolo logico« pojavila u *Giornale di matematiche* od Battaglinija (Napulj, 1890.) kada je Peano matematičkoj logici već dao otisak i snažan impuls.⁶

Stoga Nagy nedvojbeno zaslužuje zasluge što je usamljenu misao uzdigao do vizije puno širih horizonata, izvan uskih okvira skolastičke tradicije, i što je sačuvao netaknutom vjeru u pobjedu zagovaranih ideja, unatoč ravnodušnosti većine i malom odobravanju od strane najboljih.⁷

* * *

Ne nedostaje mu intimnih i trajnih prijateljstava s uglednim ljudima. Ono što ga je obilježavalo bila je njegova duboka kultura i rijetko viđena skromnost, njegovi raznoliki talenti (bio je i elegantan izvođač i skladatelj glazbe) i njegova izuzetna dobrota.

Veliki dio 1889. proveo je u Rimu, surađujući s *Rivista italiana di filosofia*⁸

⁶ Sa svojim djelom *Calcolo geometrico secondo l'Ausdehnungslehre di Grassmann, preceduto dalle operazioni della logica deduttiva* (Torino, 1888), i sa svojim djelom *Arithmetices principia nova methodo exposita* (Torino, 1889).

⁷ Uz ove spomenute, Nagy je objavio mnoge druge radove iz logike. Nisam ih u stanju kratko sadržajno sažeti onima koji nisu bliski s tim studijama, pa ću se zadovoljiti samo bibliografskim indicijama. Dvije bilješke *Sulla rappresentazione grafica delle quantità logiche*, *Rendiconti della Reale Accademia dei Lincei* (Rim, 1890), *Principi di logica, esposti secondo le dottrine moderne* (Torino, 1892), »I teoremi funzionali nel calcolo logico« (*Rivista di Matematica*, Torino, 1892), »La logica matematica ed il calcolo logico« (*Rivista Italiana di Filosofia*, Rim, 1893), »I primi dati della logica« (*Rivista Italiana di Filosofia*, Rim, 1894), »Alcuni teoremi intorno alle funzioni logiche« (*Rivista di Matematica*, Torino, 1896).

⁸ Uz spomenute spise, Nagy je objavio u *Rivista italiana di filosofia*:

1889. »Il Nyâya e la logica aristotelica«, »Vergleich zwischen den Lehren Schelling's und Spinoza's (Schirnhöfer)«, »Examen de conscience philosophique« (Renan), »John Stuart Mill's Theorie... (Störing)«;

1890. »Wahrnehmung und Empfindung. Untersuchungen zur empirischen Psychologie (Uphues)«, »Sulla recente questione intorno alle dimensioni dello spazio«;

1891. »Vorlesungen über die Algebra Logik (Schröder)«, »Die Auflösung Von Urtheilssystemen (Voigt)«;

i vezivajući prijateljske veze s Luigijem Ferrijem⁹ koji je od tada preuzeo na sebe da mu s budnom intelektualnom naklonošću olakša svaki korak.

U godini 1889. – 1890. poučavao je latinski i grčki jezik u višoj gimnaziji u Ceccanu. U godinama 1890. – 1896. poučavao je filozofiju na višem liceju u Velletri, predajući dvije godine latinski i grčki jezik u višoj gimnaziji.

U međuvremenu, 14. prosinca 1892., habilitirao je za privatnog docenta sa zakonskim učincima u matematičkoj logici na Kraljevskom sveučilištu u Rimu, gdje je držao predavanja u godinama 1893. – 1896., započinjući s proluzijom o »Predviđanju budućnosti«.¹⁰

Od 1896. pa sve do smrti bio je učitelj na liceju u Tarantu.

* * *

Poučavajući posvuda širokogrudno, usađujući u mlade ljude želju za učenjem, učinio je da ga kolege i učenici istinski zavole, ostavivši o sebi ugodnu uspomenu, a ne kratkotrajno žaljenje.

I, nadasve, nastavlja povećavati kultiviranje refleksije i objavljivanja,¹¹ sve više šireći polje znanja i istraživanja: od zakona mišljenja (logika) do njezine individualne (psihologija) i kolektivne (povijest filozofije) geneze, sežući sve do udaljenijih izvora (orijentalna književnost) i nastojeći istaknuti manje poznate odnose između arapske i grčko-latinske civilizacije.

1892. »Lo sdoppiamento della personalità«, »Alfarabi's philosophische Abhandlungen (Dietrici)«, »Avencebrolis, Fons vitae (Baeumker), parte I«;

1893. »Ibid., dio II«, »Philosophie der Arithmetik (Husserl)«;

1896. »Sull'insegnamento della filosofia nei licei«, »Fatti normali e fatti morbosi in psicologia«.

⁹ [Luigi Ferri 1826. – 1895., talijanski filozof. Godine 1885. postao je glavni urednik tadašnjeg časopisa *Filosofia delle scuole italiane*, čiji je naslov promijenio u *Rivista italiana di filosofia*. Kako je poznato, Nagy je bio višegodišnji suradnik u tom časopisu.]

¹⁰ Ova je proluzija sve do sada neobjavljena. [Objavljena je u *Rivista Dalmatica* 1902. godine.] Druga »La logica nella vita« objavljena je u Zadru 1899. (Stab. Tip. di S. Artale).

¹¹ Uz već spomenute spise, objavio je: »La cognizione matematica nella filosofia di Platone« (*Annuario Dalmatico*, zadar, 1890), »Über Beziehungen zwischen logischen Grössen« (*Monatshefte für Mathematik und Physik*, Beč, 1891), »Über das Jevons-Clifford'sche Problem« (ibid., 1894), »Il nuovo misticismo« (*Rassegna di scienze sociali e politiche*, Firenze, 1893); »Notizie intorno alla Retorica d'al-Fārābī« (*Rendiconti della Reale Accademia dei Lincei*, Rim, 1893), »Sulle opere di Ja'qûb ben Ishâq al-Kindî« (ibid., 1895), objavljeno također na njemačkom, Münster, Aschendorff, 1897), »Un nuovo codice del Fons vitae di Ibn-Gabirol« (ibid., 1896), *Sulla definizione e il compito della logica* (Roma: Balbi, 1894).

Njemu je Reale Accademia dei Lincei udijelila dijelom ministarsku nagradu 1897. za filozofske i društvene znanosti¹² »za koristan i učen doprinos povijesti arapske filozofije u srednjem vijeku, s kritičkom publikacijom koju je napravio o prijevodima arapskih neobjavljenih tekstova ili slabo poznatih, u jednoj seriji publikacija, ... kojima kandidat pridodaje pohvalnu i korisnu studiju o arapskoj tradiciji o Empedoklu i pseudo-empedoklovim spisima« (relacija prof. Chiappellija).¹³

* * *

Bio je aktivan i u radu XII. međunarodnog kongresa orijentalista u Rimu (listopad 1899.), na kojemu je održao dva predavanja.¹⁴

Skrenuo je pozornost na sekciji »Muslimanski svijet« o jednom arapskom kodeksu, koji je pripisan kršćanskom filozofu IX. stoljeća Casta ben Luca (Quastâ ibn Lûqâ) iz Eliopolija u Siriji, naslovljen »risâla 'l-fasl bain ar-rûh wa 'n-nafs« otkrivajući kako ovaj traktat iz fiziološke psihologije, iako dolazi iz djela od Aristotela, od Hipokrita i od Galena, dostojan je pažnje zbog jasnoće izlaganja, sažetog stila i određenih nezavisnih sudova.¹⁵

Također je obilježio i sekciju »Grčka i Istok« o filozofu Arhita i njegovim arapskim spisima koji donose vijesti o njemu i njegovoj aktivnosti u uređiva-

¹² [Nagrada se sastojala od 500 lira, a uz Nagya tu su nagradu dobili još i Luigi Ambrosi i Giuseppe Tarozzi. Usp. »Scientific Notes and News«, Science 10/243 (1899), p. 261]

¹³ Memorija »Di alcuni acritti attribuiti ad Empedocle« o kojoj se ovdje govori, još je uvijek neobjavljena. [Naknadno je objavljen rad u dva dijela: »Di alcuni scritti attribuiti ad Empedocle I.«, *Rendiconti della Reale Accademia dei Lincei. Classe di scienze morali, storiche e filologiche* 5/9–10 (1901), pp. 307–320; »Di alcuni scritti attribuiti ad Empedocle II.«, *Rendiconti della Reale Accademia dei Lincei. Classe di scienze morali, storiche e filologiche* 5/9–10 (1901), pp. 325–344]. Nagy je ostavio opširan rukopis *Storia della filosofia araba* koju je dugo vremena strpljivo istraživao, u dva sveska: prvi, gotovo dovršen, sadrži bogatu bibliografiju staroistočne filozofske literature, s biografskim podacima o najuglednijim autorima; u drugom, nedovršen, trebao je izložiti književne i znanstvene uvjete kulture u bizantskom carstvu.

¹⁴ [Ta su predavanja i objavljena: »Il XII Congresso Internazionale degli orientamenti e gli studi Filosofici (I-II)«, *Rivista Dalmatica* 2/1 (1900), pp. 80–93; »Il XII Congresso Internazionale degli orientamenti e gli studi Filosofici (III)«, *Rivista Dalmatica* 2/2 (1900), pp. 113–119].

¹⁵ Knjižnica Gotha posjeduje originalni tekst ovoga traktata, dok se u drugim bibliotekama nalazi samo talijanski prijevod Ivana Seviljskoga (XII. stoljeće) i hebrejski koji je nastao kasnije od latinskog prijevoda. Malo prije smrti, Nagy je transkribirao i komentirao tekst od Casta ben Luca – poznajući također i verzije na grčkom i sirijskom njegova djela iz astronomije i medicine, - kako bi ga predstavio na sljedećem kongresu orijentalista. Plod ovih strpljivih istraživanja neće biti izgubljen, jer vjerojatno želju preminuloga ispunit će jedan od naših najistaknutijih orijentalista.

nju i širenju Pitagorinih spisa, iznoseći mišljenje kako su te vijesti preuzete iz jednog izgubljenog Porfirijevog djela.¹⁶

* * *

Iznenadno je preminuo u Rimu, gdje je došao sa svojom suprugom da uživa u kratkom dopustu. 26. ožujka velika skupina prijatelja i učenika pratila je njegovo tijelo do rimske postaje, odakle je prevezeno u Zadar.

Sjećanje na Albina Nagya vrijedno je hvale i divljenja, i dragocjeno onima koji su ga poznavali. Ali i za one koji nisu bili te sreće. Njegov marljiv intelektualni život primjer je i opomena. Osim toga, njegovi nedovršeni papiri koji su preda mnom na stolu, prilično me navode na pomisao o iznenadnoj smrti koja ga je zatekla na vrhuncu života – kada je zrelost intelekta mogla golemu i raznoliku baštinu znanja, čijim je on postao gospodarom, učiniti plodnim slavnim i trajnim djelima; – i osjećam užas mračne prijetnje koja gospodari svakim najplemenitijim ljudskim planom.

Rim, 1. lipnja 1901.

Alessandro Padoa

¹⁶ Arhiti, tarantskom pitagorejskom filozofu, posvećen je licej u Tarantu u kojemu je Nagy poučavao. Ova činjenica dala mu je vjerojatno prvi poticaj da se njime zaokupi. Novi poticaj je došao iz Nagyeve ljubavi prema glazbi, jer je prema arapskoj tradiciji Arhita skupljao i širio podatke o starogrčkoj liri.